

7. Ляковська Т.А. Поняття та структура сучасної фінансової системи України / Т. А. Ляковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bookz.com.ua/26/PD111_13.pdf.
8. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В.М. Опарін ; КНЕУ імені Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 33 с.
9. Фінансове право : [навч. посіб.] / [В.Ф. Роль, В.В. Сергієнко, С.М. Попова] – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.
10. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс : [підруч.] / О.П. Орлюк. – К. : Вища шк., 1993. – 303 с.
11. Кириленко О.П. Фінанси (теорія і вітчизняна практика) : [навч. посіб.] / О.П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2002. – 212 с.
12. Кудряшов В.П. Фінанси : [навч. посіб.] / В.П. Кудряшов – Херсон : Олді-плюс, 2002. – 352 с.
13. Нестеренко А.С. Визначення «фінансової системи» та її структурний склад / А.С. Нестеренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-3, Том 1. – С. 72–75.
14. Schinasi G. Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice / G. Schinasi. – Wash. : IMF, 2006. – P. 40–42.
15. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І.Я. Чугунова. – К. : Акад.фін.упр., 2009. – 471 с.
16. Габбард Г.Р. Гроші, фінансова система та економіка : [підруч.] / Г.Р. Габбард ; пер. з англ.; наук. ред. М.В. Савлук, Д.М. Олесевич. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с.
17. Rose P. Financial Institutions / P. Rose, D. Fraiser. – Plano, Texas : Business Publication, 1988. – 125 p.
18. Gurusamy S. Indian Financial System / S. Gurusamy. – Tata McGraw-Hill Education, 2009. – 694 p.

МИХАЛЬСЬКИЙ Ю. А.,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
Голова
(Всеукраїнська професійна спілка
правників)

УДК 347.73

ВАЛЮТНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО КОНТРОЛЮ

У статті досліджуються питання доктринальних поглядів на поняття «фінансовий контроль». Констатовано, що фінансовий контроль, виступаючи невід'ємною частиною публічної фінансової діяльності, не знайшов свого єдиного розуміння в науковому середовищі; метою контролю є збереження та забезпечення ефективності використання публічних фінансів. Науковці по-різному підходять до розуміння як поняття «валютний фінансовий контроль», так і його структурних елементів.

Ключові слова: контроль, фінанси, фінансовий контроль, управління, функція, публічна фінансова діяльність.

В статье исследуются вопросы доктринальных взглядов на понятие «финансовый контроль». Констатировано, что финансовый контроль, выступая неотъемлемой частью публичной финансовой деятельности, не нашел своего понимания в научной среде; целью контроля является сохранение и обеспечение эффективности использования публичных финансов. Ученые по-разному подходят к пониманию как понятия «валютный финансовый контроль», так и его структурных элементов.

Ключевые слова: контроль, финансы, финансовый контроль, управление, функция, публичная финансовая деятельность.

The article deals with the questions of doctrinal views on the concept of «financial control». It notes that the financial control, performing an integral part of public financial activities not found their common understanding in the scientific community; a control aim are maintenance and providing of efficiency of the use of public finances. Scientists differently go near understanding of both concept of monetary financial control and its structural elements.

Key words: control, finances, financial control, management, function, public financial activities.

Вступ. Контроль властивий сфері не лише фінансових, а й інших суспільних відносин, та розвивається паралельно з розвитком самих відносин у суспільстві.

Так, якщо розглядати питання контролю в глобальному масштабі сучасного державотворення, то необхідною ознакою демократичної, правової держави є функціонування демократичних інститутів та механізмів, що забезпечують можливість громадян впливати на формування державної політики, контролювати її та змінювати у разі необхідності [1, с. 11]. Паралельно з цим як влада має контролювати поведінку суспільства, так і суспільство повинно наділятися відповідними можливостями контролю над владою. В іншому випадку система контролю, не заснована на принципі взаємності, не буде ефективною, оскільки за відсутності контролю над самим контролером останній може не лише діяти ефективно, а і вдаватися до зловживань чи інших деструктивних, з точки зору загальносуспільного інтересу, дій.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити питання доктринальних поглядів на поняття «фінансовий контроль».

Результати дослідження. Враховуючи широкий спектр сфер державної діяльності, контроль адаптується до кожної з них, а тому розглядається в цілому спектрі різновидів. При цьому його основна прив'язка, як цілком слушно зазначає М.Ф. Базась, базується саме на системі управління, відповідно до якої він підпорядкований вирішенню завдань даної системи, а тому призначення контролю відповідає меті управління, яка зумовлюється економічними та політичними закономірностями розвитку певної формації [2, с. 9–10]. Контроль спрямовує процес управління за встановленими ідеальними моделями, корегуючи поведінку підконтрольного об'єкта [3, с. 23].

Він виступає конститутивним елементом управління, яке, у свою чергу, є вищою формою свідомого регулювання процесів функціонування і розвитку будь-якої системи – біологічної, технічної чи соціальної [4, с. 6], забезпечує її збереження і розвиток, упорядкування структури, взаємодію системи з навколишнім середовищем, а також досягнення мети її подальшого розвитку [5, с. 3]. Контроль як специфічна форма діяльності має складну структуру і знаходить вияв у різних аспектах, що й обумовлює різні характеристики його поняття [3, с. 18], а межі контролю, його зміст, мета та принципи залежать від сутності суспільства, в якому такий контроль здійснюється [6, с. 3].

У цілому, якщо узагальнити запропоновані в юридичній науці та в інших науках концепції контрольної діяльності, можна умовно виділити три підходи до розкриття його природи:

1) контроль як органічна функція управління (у межах цього підходу можливим є розгляд контролю в широкому значенні як системи перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням, виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, допущених відхилень від рішень; та у вузькому, спеціальному, коли контроль розглядається як складова частина тієї чи іншої сфери і включається в планування, аналіз та облік);

2) контроль як набір засобів регулювання поведінки окремої особи або організації в цілому;

3) контроль як обмежувальна функція системи, що виконує завдання зворотного зв'язку, забезпечує нагляд за станом системи в цілому [7, с. 65–66].

Контроль слід розглядати як об'єктивне соціальне явище, яке сформувалося в процесі еволюції суспільства і є результатом його розвитку. Без застосування контролю суспільство тим більше не може обійтися на шляху свого подальшого розвитку, який потребує і може здійснюватися, спираючись на аналіз існуючого стану та використовуючи нові фактори розвитку від досягнутого [8, с. 15].

Таким чином, безпосередній взаємозв'язок контролю із суспільними відносинами взагалі та правовідносинами зокрема зумовлює його розвиток паралельно з ними, що, у свою чергу, передбачає ускладнення та поширення контрольних процедур на все більшу кількість сфер суспільних відносин.

Контроль, виступаючи однією з форм юридичної діяльності, є складною, високоорганізованою та динамічною системою, органічно включеною в соціально-політичний і правовий механізми суспільства [9, с. 7]. З цієї точки зору він може характеризуватися наступними ознаками:

1) є виключною компетенцією органів державної влади або спеціально уповноважених ними суб'єктів, яким такі повноваження делеговані і результат діяльності яких забезпечується державою [10, с. 13];

2) є нормативно врегульованою і такою діяльністю, що спрямована на досягнення певного результату правового характеру. Правові приписи встановлюють компетенцію суб'єктів та юридичний статус учасників того чи іншого виду діяльності, межі їх повноважень, перелік використовуваних засобів та прийомів, шляхи досягнення поставлених цілей, способи закріплення отриманих результатів; державний контроль завжди здійснюється на підставі норм права і в переважній більшості має юридичні наслідки. Правова природа державного контролю виявляється в тому, що органи державної влади, їх посадові особи при здійсненні контролю діють у межах, визначених правовими нормами, на підставі норм права і у відповідності з ними. Тому можна сказати: державний контроль здійснюється в чітких правових межах, керується чинними нормами права і завжди викликає певні юридичні наслідки. Це свідчить про те, що в основі його виникнення і в процесі здійснення лежать правові засади. Крім того, суб'єкт юридичної діяльності, що наділений контрольними повноваженнями, утворюється і діє в установленому порядку [9, с. 53];

3) виступає елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, що спрямований на охорону різноманітних соціальних благ, забезпечення стабільності та захист суспільних відносин;

4) являє собою систему послідовно здійснюваних суб'єктами права у встановлених процесуальних формах дій; активну, динамічну сторону контролю як юридичної діяльності становлять правові дії та операції. Юридичні дії та операції можна співвіднести як ціле і частину: перші з них становлять ззовні виражені, соціально перетворюючі і такі, що тягнуть за собою певні правові наслідки, акти суб'єктів, що служать фундаментом, підставою будь-якої юридичної діяльності, другі виступають як сукупність взаємопов'язаних між собою дій, об'єднаних локальною метою і спрямованих на вирішення певного відокремленого в рамках юридичного процесу завдання;

5) має функціональну спрямованість, яка безпосередньо пов'язана із завданнями та цілями, що розв'язуються і стоять перед цим видом юридичної діяльності. У функціях

виражаються природа і зміст цього виду юридичної діяльності, його ознаки і форми; конструктивний характер, здатність скомпонувати всі елементи правової системи суспільства, забезпечити реалізацію прав і обов'язків його суб'єктів і учасників, контроль (нагляд) за їх здійсненням з метою створення необхідних умов для задоволення суспільних та особистих інтересів; контроль, як і будь-який вид юридичної діяльності, належить до багатофункціональних систем [11, с. 36];

6) має вторинний щодо управління характер, оскільки управління може відбуватися без контролю, а контроль без управління втрачає об'єкт здійснення, а отже, є неможливим; вторинний, похідний характер контролю пояснюється тим, що він здійснюється щодо діяльності, яка вже існує поза контролем і незалежно від нього [12, с. 54];

7) має своє оформлення в офіційних документах, що містять визначення характеру контролюючих дій, інформацію про стан справ і юридичні наслідки. За результатами контрольних дій орган, що їх здійснює, приймає відповідне рішення. Це рішення може мати рекомендаційний чи примусовий характер. Так, контролюючий орган може вимагати призвести відносини відповідно до діючих норм безпосередньо від самого суб'єкта або ж направити матеріали до органів, що уповноважені ухвалювати рішення з таких питань [7, с. 68–69].

Відповідно, з юридичної точки зору контроль виступає важливою складовою управління, що має вторинний характер, при цьому встановлює зворотній зв'язок між контролюючим та підконтрольними суб'єктами, дозволяє отримувати визначену інформацію, що оформлюється в певну юридичні форму, про результати управління (тією чи іншою сферою) та безпосередньо впливає на результати діяльності, сприяючи належному виконанню правових приписів, а також дозволяючи уникнути порушень та усунути їх негативні наслідки, які можуть бути ними спричинені.

Вищевказане значною мірою знайшло своє відображення і у впливі на окремі сфери, в тому числі сферу фінансових відносин, яка, зважаючи на значний поступ економіки, останнім часом стрімко розвивається. З цього приводу цілком слушною є думка О.М. Ашмаріної, яка наголошує, що в будь-якій сучасній державі економічну діяльність опосередковують фінансово-економічні відносини; при цьому становлення фінансових відносин можливе тоді, коли економічні відносини досягають певного рівня розвитку; у свою чергу, фінансові відносини також справляють свій вплив на економічні, оскільки держава імперативно встановлює ті чи інші правила ведення економічної діяльності [14, с. 87]. Предмет фінансового права прагне до розширення, оскільки об'єктивному оновленню підлягають окремі фінансово-економічні відносини, а виникнення нових децентралізованих фондів тягне за собою формування нових фінансово-економічних відносин, які врегульовані нормами фінансового права [14, с. 90].

Дійсно, об'єктивна можливість державного регулювання економіки виникає з досягненням певного рівня економічного розвитку, концентрації виробництва і капіталу. Необхідність, що перетворює цю можливість на дійсність, полягає в накопиченні проблем, труднощів, з якими і покликана впоратися економічна політика: галузеві і загальногосподарські кризи, масове безробіття, порушення в грошовому обігу, загострення конкуренції на світових ринках тощо [15, с. 7]. У протилежному випадку, тобто за відсутності належного правового регулювання відповідних процесів, набувають поширення нецивілізовані форми нагромадження капіталу, істотні суперечності практиці приватизації, зростання рівня тінізації економіки, корупції та економічної злочинності, обсягів позабанківського грошового обігу [15, с. 39]. Отже, паралельно з розвитком відповідних фінансово-економічних відносин має відбуватися і розвиток їх правового регулювання, він і повинен виступати тим підґрунтям, на якому базуватимуться відповідні відносини.

Валютний контроль здійснюється з метою реалізації державної валютної політики [16, с. 429]. Валютна політика держави за режиму валютного регулювання, який зараз діє в Україні, здійснюється переважно шляхом запровадження ринкових (економічних) із поєднанням запровадження фінансово-правових методів впливу на поведінку учасників валют-

них правовідносин. Серед адміністративних методів управління валютними правовідносинами, що застосовуються державою за режиму валютного регулювання, слід виокремити:

1) метод встановлення порядку здійснення валютних операцій та правил обігу валютних цінностей;

2) метод введення валютних обмежень на окремі валютні операції;

3) контроль за дотриманням валютного законодавства [17, с. 28].

Завданнями валютного контролю як засобу реалізації валютної політики шляхом запровадження режиму валютного регулювання є перевірка відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів; перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті та перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон [13, с. 11–13].

Відповідно, фінансовий контроль у сфері валютного регулювання є невід'ємною складовою державної діяльності, спрямованої на належне правове врегулювання операцій з валютою та валютними цінностями. Поряд з цим виникає закономірне питання про фінансовий контроль сфери грошового обігу взагалі, до якого має належати, в тому числі, і валютний контроль.

Висновки. Як було з'ясовано в попередніх розділах нашого дослідження, грошовий обіг передбачає застосування низки контрольних заходів із застосуванням різноманітних видів, форм і методів контролю, а також різних складових відображення результатів такого контролю, які, незважаючи на загальну спільність із фінансовим контролем, загалом мають і цілу низку особливостей. Тобто фактично цим закладаються підвалини для формування саме фінансового контролю грошового обігу, який, входячи до складу фінансового контролю загалом, має і свої особливості, зумовлені, насамперед, специфікою підконтрольних правовідносин, що пов'язані з грошовим обігом.

Таким чином, поступовий розвиток фінансового права зумовлює потребу в розгляді його системи передусім з огляду на сучасний стан фінансових відносин, які воно регулює, та передбачає удосконалення шляхом розгляду можливості включення до її складу такої важливої складової, як фінансовий контроль грошового обігу, що, перебуваючи в межах фінансового контролю, взагалі має властиві лише йому особливості.

Список використаних джерел:

1. Косілова О.І. Політичні функції громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / О.І. Косілова. – К., 2007. – 19 с.
2. Базась М.Ф. Методика та організація фінансового контролю: [підручник для студ. вищих навч. закл.] / [М.Ф. Базась]. – К. : МАУП, 2004. – 440 с.
3. Горшенев В.М. Контроль как правовая форма деятельности / В.М. Горшенев, И.Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.
4. Тихомиров Ю.А. Управление делами общества (субъекты и объекты управления в социалистическом обществе) / Ю.А. Тихомиров. – М. : Мысль, 1984. – 223 с.
5. Туленков М.В. Організаційна взаємодія в демократичній системі соціального управління / М.В. Туленков. – К. : ІПК ДСЗУ, 2007. – 102 с.
6. Улупова Е.Д. Контроль в системе социалистического планового управления / Е.Д. Улупова; под ред. Г.Х. Попова. – М. : Моск. рабочий, 1986. – 87 с.
7. Косінов С. Контроль у державі як складова соціальної системи / С. Косінов // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 2(73). – С. 63–71.
8. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 / О.Ф. Андрійко. – К., 1999. – 34 с.
9. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В.Н. Карташов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – 218 с.
10. Чуфаровский Ю.В. Юридическая деятельность: понятие и структура, ее ценность и значимость / Ю.В. Чуфаровский // Юрист. – 1999. – № 4. – С. 13–18.

11. Дружинин В.В. Проблемы систематологии / В.В. Дружинин, Д.С. Конторов. – М. : Сов. радио, 1976. – 296 с.
12. Горшенев В.М. Контроль как правовая форма деятельности / В.М. Горшенев, И.Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.
13. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання та контролю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. – Ірпінь, 2003. – 21 с.
14. Ашмарина Е.М. Экономическое право как инновационная технология российской правовой науки / Е.М. Ашмарина // Вопросы экономики и права. – 2011. – № 5. – С. 85–103.
15. Шутов М.І. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика) : [монографія] / [М.І. Шутов, В.А. Бабенко, Н.М. Стоянова]. – Одеса : Юридична література, 2004. – 136 с.
16. Актуальні питання науки фінансового права : [монографія] / [за ред. М.П. Кучерявенка]. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
17. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання та валютного контролю в Україні / Л.М. Кравченко. – К. : Нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 155 с.

